

—≡ Ս Ի Ո Ն ≡—

ԻԳ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1950

≡ ՅՈՒՆԻՍ-ՅՈՒԼԻՍ ≡

ԹԻԻ 6-7

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՊԱՂԵՍՏԻՆԻ ԱՂԵՏԻՆ ՀԵՏԵՒԱՆՔՆԵՐԸ

ԵՒ

Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ՈՒ Ս. ՓՐԿԻԶ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐԸ

Պաղեստինի աղէտը ծանօթ է բոլորիս, իր ծանրակշիռ հետեւանքներով, իր անդարմանելի աւերներովն ու վէրքերովը: Մարդ այս էջերէն խօսած ենք Ս. Աթոռոյ տագնապին և մերագնէից նիւթական ծանր կացութեան շուրջ: Պաղեստինի աղէտը զրկած է Ս. Աթոռը երեք տարիներէ ի վեր կալուածական և եկամտային իր բոլոր միջոցներէն, ինչպէս նաև Պաղեստինահայութիւնը երկրէն ապրելու կարելիութենէն: Սակայն շնորհիւ արտաքին օժանդակութիւններու, Սփիւռքի մեր հարազատներու կողմէն, կադն ի կադ և տնտեսական դժնդակ կացութեան մը ընդմէջէն, կը շարունակենք մեր կեանքը, մինչև որ ծագի Աստուծոյ արդարութեան և խաղաղութեան արեւը Ս. Երկրի վրայ:

Բայց տնտեսական այս անելին եզրը կայ դեռ վիճ մը, որուն մտածումն է այժմ որ ամենէն աւելի կը վրդովէ ու կ'ամբոխէ Ս. Յակոբեանց զինուորեալ և ազգային իրաւանց պաշտպան Միաբանութեան միտքն ու սիրտը: Ատիկա մեր փաստած շէնքերէն աւելի, մեր փաստած և կործանած եկեղեցիներուն դռն կսկիծն ու տագնապն է:

Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարը, անոր յարակից Էջմիածին եկեղեցին և Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցին ռումբերէն վիրաւորուած և ծանր ցնցումներ կրած են, ու կը կարօտին մասնակի բայց հիմնական նորոգութիւններու:

Պաղեստինի դէպքերու նախօրեակին, Գեթսեմանի ձորին մէջ զտնուող Ս. Աստուածածնայ զերեզմանի հնադարեան եկեղեցին՝ որուն արտաքին զաւիթը և մուտքը տակաւին նոր վերահաստատուած էին իրենց նախկին շքեղութեանը մէջ, Յունաց պատրիարքարանի հետ համահաւասար, 1948 Յունուար 5 ի զիշերը յանկարծական և աննախընթաց տեղատարափ անձրեւներու հեղեղներով լեցուեցաւ: Խորտակուեցան նոր դռնն ու զաւթի պատը, և փճացան ներքին առարկաներու մեծ մասը: Քանդուեցաւ Ս. Կոյսի դամբարանը և անոր առջեւի մեր պատարադամատոյց սեղանը, փաստուեցան մեր բոլոր իւզաներկ պատկերները, կանթեղները, ջահերը, պահարանները, զգեստեղէնները, հազարներու հասնող արժէքով:

Ամերիկայէն Տիար Եղուարդ Կիւլպէնկեան, Ս. Աստուածածնայ Եկեղեցւոյ նորոգութեան համար նուիրած էր 1000 Պաղեստինեան, խոստանալով մնացեալ նորոգութեան ծախքեր ևս հոգալ: Յոյներու և մեր միջև գոյացած համաձայնութեան համեմատ, շուտով պիտի սկսինք Եկեղեցւոյ նորոգութեան գործը՝ երկու Պատրիարքարաններու կողմէն ընդունուած ծրագրի մը համաձայն: Տակաւին նորոգութեան ծախքերու ընդհանուր և վերջնական գնահատումը եղած է, սակայն մեզի ինկած բաժինը քանի մը հազարներու կը հասնի:

Գեթսեմանիի Ս. Աստուածածնայ Եկեղեցին ամենահին եկեղեցիներէն մին է, կառուցուած Ե. դարուն Մարկիանոս կայսեր կողմէն, շուրջ 453ին: Եկեղեցին սկզբնական շրջանին կառուցուած էր չքեղօրէն, ճիշդ Քրիստոսի Գերեզմանին նման՝ կամարներով և սիւներով զարդարուած էր Ս. Կոյսին գերեզմանը, պսակուած ոսկիէ և արծաթէ պատուական անօթներով: Կամարներն ու պատերը ծածկուած էին որմանկարներով, որոնք կը ներկայացնէին Ս. Կոյսի կեանքին մեծ առիթները և աւանդութիւններէն ելուզուած տեսարանները: Տաճարը ունէր նաև վերնայարկեր, ուր կ'ապրէին աւելի քան հարիւր կոյսեր, ըստ Եպիփանի վկայութեան, և ասոնք էին որ կը պահպանէին Տիրամօր գերեզմանը, վանահօր մը հսկողութեան և ուղղութեան ներքև:

ԺԱ. դարուն կը քանդուի Եկեղեցին, հաւանաբար Խաչակիրներու կողմէն Երուսաղէմի գրաւման ընթացքին: Եկեղեցին թէև կը կործանէր բայց Ս. Կոյսի գերեզմանը անաղարտ կը մնար: *Godefroy de Bouillon*, Ս. Քաղաք գրաւող Ֆրանկ այս յաղթականը 1130ին վերաշինեց քանդուած Եկեղեցին:

1187ին Սալաէտտինի յաղթութենէն յետոյ, Եկեղեցիին բոլոր մասերը, հիւանդանոց, և վերնայարկի բաժինները քանդուեցան և անոնց նիւթեղէնները գործածուեցան քաղաքին պարիսպներուն խրամատները նորոգելու համար: Քանդուած մասերու հողերը դիզուեցան Եկեղեցիին շուրջ, բարձրացան մինչև տաճարին պատուհանները, և երբեմնի լուսաւոր Եկեղեցին մնաց ստուերի մէջ:

1948 Յունուար 5ի Գեթսեմանիի Ս. Աստուածամայր Եկեղեցւոյ ողորումը աննախընթաց պարագայ մը չի կազմեր սոյն Եկեղեցւոյ տարեգրութեան մէջ: Պատմութիւնը մէկէ աւելի պարագաներ կը յիշէ երբ տաճարը առարկայ եղած է ոչ միայն մարդկային վայրագութիւններու, այլ նաև բնական աղէտներու: Այս առիթով, ինչպէս յիշեցինք վերը, մեր և յոյն Պատրիարքարաններու փափաքն է կարելի վայելչութեամբ զարդարել Եկեղեցին, քրիստոնէական այդ աղուոր և խիստ ուշագրաւ սրբավայրին տալու իրեն վայել կերպարանքը, որպէսզի հնութեան և սրբութեան դրոշմով օծուն այդ զոհարը իր վայելուչ շքեղութիւնը կարենայ հաղնիլ:

Քանդուած է նոյնպէս հայապատկան Ս. Փրկչի Եկեղեցին և վանքը, պարիսպէն դուրս Սիոն լեռան սրտին վրայ: Ս. Փրկչայ վանքը շատ հին է, համաձայն Ս. Տեղեաց յիշատակարաններուն և աւանդութեան, և կառուցուած է Կայիափայի տան տեղւոյն վրայ 530ին, հիներէն կը կոչուի նաև Քրիստոսի երկրորդ բանտ: Եկեղեցին շինուած էր յանուն Ս. Պետրոսի, սակայն մեր յիշատակարաններուն մէջ միշտ Ս. Փրկիչ կոչուած է, ի յիշատակ մեր Տիրոջ չարչարանքներուն:

Բանտը քառակուսի փոքրիկ սենեակ մըն է, պատարագամատոյց սեղա-

նով, ուր դրուեցաւ մեր Տէրը Կայիափայէն դատուելու բերուած ատեն: Ս. Փրկչի Եկեղեցիին մէջ կը մնան նոյնպէս Ս. Գերեզմանի կափարիչ վէմը, որուն վաւերականութիւնը ընդունուած է օտար Եկեղեցիներէն և պատմիչներէն: Ս. Փրկչի Եկեղեցին ունի ուրիշ երկու պատարագամատոյց սեղաններ, մին յանուն Ս. Երրորդութեան և միւսը յանուն Ս. Զարչարանաց:

Եկեղեցիին գաւիթը, Գր. Պարոնտէր պատրիարքէն սկսեալ իւր գերեզմանոց կը ծառայէ Ս. Աթոռոյ գահակալներուն և այլ բազմաթիւ բարձրաստիճան Միաբաններուն: Ս. Փրկչի վանքին քովը կայ նաև ազգային մեծ գերեզմանոցը, ամենէն փառաւորն ու ընդարձակը միւս յարանուանութիւններու ունեցածին հետ համեմատած:

Ս. Փրկչի վանքը Բ. դարէն սկսեալ պատկանած է Հայոց, համաձայն օտար և հայ յիշատակարաններու: Քաղաքին պարիսպէն դուրս գտնուած ըլլալուն համար գուցէ, վանքը դարերու ընթացքին ենթարկուած է միշտ յարձակումներու և կողոպուտներու: Սակայն հակառակ այս կրկնուած աղէտներուն և կործանումներուն, Երուսաղէմի Հայ Միաբանութիւնը դարուց ի դարս երբեք չէ ընկճուած, այլ կամքի ու հաւատքի զօրեղ ուժգնութեամբ մը դիմակալելով՝ ի վիճակի եղած է շարունակ ազատիլ ու վերաշինել վանքը, պահպանելով սրբավայրին վեհութիւնը:

Կարելի է ըսել այս վանքին համար թէ անիկա չնորհիւ իր բացառիկ կարեւորութեան և դիրքին, նահատակ վանք մը եղած է: Պաղեստինի այս աղէտին մէջ նոյնպէս Ս. Փրկչի միակը եղաւ քրիստոնեայ սրբավայրերէն, որ կրեց պատերազմին հարուածները և քանդուեցաւ:

Ս. Փրկչի Սիոն լեռան վրայ իր ընդարձակ շրջապատով և ազգային գերեզմանոցով կը զբաւէ բացառիկ դիրք, այցելու ուխտաւորներու ուշադրութեան և քրիստոնեայ միւս յարանուանութեանց նախանձը զրգուելու աստիճան:

Յիշեալ Սրբատեղիներու նորոգութեան և վերաշինութեան հարցը մեծ ծանրութիւն է այս տրտում և աղքատ օրերուն, մեր տկար ուսերուն և վտիտ պարանոցին համար, սակայն, «Լուծ քաղցը», քանի որ ունի մէկէ աւելի Ս. Յակոբեանց Միաբանութիւնը ի վիճակի է զգալու թէ այդ նուիրական ծախուց մասնակցութեան հարցը, մահու և կենաց խնդիր է մեզի համար, հարց՝ որմէ կախում ունի Ս. Երկրին մէջ դարերէ ի վեր մեր ունեցած այնքան պատուաւոր և փառաւոր դիրքին պահպանումը, որ մեր կեանքին գինն իսկ է:

Միջոցներէ զուրկ է այժմ Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութիւնը, այդ ծախքերուն ընդառաջել կարենալու համար. միւս կողմէն վհատիլ մեղք և նոյն իսկ ոճիւր պէտք է նկատենք մեզի: Գիտենք նոյնպէս թէ նման պարագաներուն ամենուն միտքը ունեւորներուն է որ կ'ողողուի, որոնց մէջ զիտենք թէ չեն պակսիր սրտի և հոգիի զանձերով արդարև հարուստներ: Սակայն մեր ժողովուրդին իրական հարստութիւնը կը սկսի Այրիին Լումայէն, որ անոր ամէն ինչն է, և կը հասնի մինչև հարուստին շատ կամ քիչ չափով բայց սրտանց տուած տուրքը:

Ազգին և Եկեղեցիին ամբողջ կայքն ու գոյքը արդիւնք է այս հարստութեան: Այս Հաստատութեան միայն նոր ժամանակաց շրջաններէն յիշելով, եթէ Պարոն-Տէր և Շղթայակիր պատրիարքները փրկած են Երկիրը այս վանքը, փրկած են զայն՝ հարստութեան այդ աղբիւրին միայն դիմելով: Շղթայա-

կիրններու ժամանակը եթէ մասամբ անցած է, սակայն ժամանակին պահանջները միշտ նոյն կը մնան։ Զկայ Շղթայակիր, բայց կայ շղթայակիր Միաբանութիւնը, որ պիտի ընէ իր կարելին՝ իմաստութեամբ և մաքուր հոգիով մօտենալու համար մեր ժողովուրդի սրտին, ազգային այդ մնայուն և մեծ հարստութեան։

Այդ սիրտը զիտէ բարախել միշտ, երբ վտանգի տակ է իր մտքի և հոգիի հարստութիւնը, իր կեանքին ոյժ և լոյս տուող ոգին։ Զոհողութեան այս արարքը շատ լաւ հասկցած էին մեր նախնիք, և այս ոգիին շնորհիւ է որ մենք կըրցած ենք ապրիլ դարերով։ Թերթեցէք մեր բոլոր եկեղեցիներու, դպրոցներու և ազգային հաստատութիւններու յիշատակարանները, և դուք պիտի տեսնէք թէ անոնք բոլորը զոյաւորուած են հայ այրիներու լումաներով։

Այո՛ հայ այրիներու լումաներով վառ մնացած է դարերով մեր եկեղեցւոյ կանթեղը, մեր ազգային հաստատութիւններու ոգին, վասնզի այն վայրկեանին երբ ժողովուրդ մը կը դադրի զոհելէ ինքզինքին և իրեններուն համար, կը դադրի զոյութիւն ունենալէ։ Կենդանական աշխարհի մէջ երբ կենդանին կը վիրաւորուի, կը լզէ իր վէրքը, զայն բուժելու դիտումով, և կամ իր բոլոր ներքին դիմագրական ոյժերը կը լարէ բուժելու համար մարմինն վրայ պատճառուած վէրքը։ Նոյն այս կենսական իրողութիւնը ուրիշ երեսներով կը կրկնուի բնկերային կեանքի մէջ, բոլորը մէկի համար, և մէկը բոլորին։ Յաւիտենական է Առաքեալին խօսքը, երբ մարմնի մէկ անդամը վտանգուի կամ վիրաւորուի, ամբողջ մարմինը կը մասնակցի այդ ցաւին և կամ վտանգէն զայն փրկելու գործին։

Օրհնութիւն, յաւերժ օրհնութիւն յիշատակին այս յարկին ներքեւ դառնէ ի վեր զմեզ կանխող զինուորեալ Միաբանութեան, որոնք ամենայն իմաստութեամբ տնօրինած են ամէն ինչ որպէսզի այս Հաստատութիւնը կառնայ դիմել միշտ դէպի աւելի լաւագոյնը։ Սակայն կեանքը իր դժուարութիւնները ունի, այսօր լցուած է մեր վշտի և չարչարանաց բաժակը, դժբախտութիւն իր բոլոր ձեւերով իջած նստած է Ս. Աթոռոյ և իր պարիսպներուն ապակինած մերազն ժողովուրդին վրայ, ու հրաշք է որ ան կը շարունակէ տակաւին կեանքը իր բոլոր երեսներով։ Այդ հրաշքին աղբիւրը մէկ կողմէն մեր եկեղեցին է, և միւս կողմէն Հայ ժողովուրդը։ Առաքինութիւններ՝ որոնք մահէն ու նեղութիւններէն չվախցող և նոյն ատեն իր կեանքին իրաւունքին կառնած ժողովուրդի մը հոգիին բարացուցականը կը կազմեն։ Ատենն է որ մեզի ուղղուած նկատենք Ս. Գրքի պատուէրը. «Ել ի վերայ լերինդ բարձու, աւետարանիչդ Սիոնի, մխիթարեցէք, մխիթարեցէք զժողովուրդ իմ, ասէ Տէր»։

Հոս ուրախութիւնն ունինք յիշելու երկու նուիրատուներ, մին՝ զոր յիշեցինք արդէն, բարեկրօն Տիար Եղուարդ Կիւլպէնկեանը, ինքնաբերաբար զրկած է իր լուման, երբ հազիւ լսած էր Ս. Աստուածամօր Եկեղեցիին ողորման և նորոգութեան խնդրը։ Իսկ միւսը դարձեալ Ամբերկայէն, փափաք յայտնած է իր օժանդակութիւնը բերելու այս զոյգ եկեղեցիներէն միոյն նորոգութեան։ Շուտով պիտի անդրադառնանք յիշեալ զոյգ բարերարներու այս արժանավայել գործին։